

**ПРАГМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ****PRAGMATIC PROBLEMS OF TRANSLATION:
CURRENT STATE AND PROSPECTS****Голі-Оглу Т.В.,***orcid.org/0000-0002-7474-2563**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри перекладу**Приазовського державного технічного університету***Ромашенко Л.І.,***orcid.org/0000-0001-7567-9511**доктор філологічних наук, професор,**професор кафедри української мови та слов'янської філології**Приазовського державного технічного університету*

У статті подається системний опис прагматичних проблем перекладу, що віднайшли своє відбиття в сучасних перекладознавчих теоретичних і прикладних студіях. Сформульовано і подано огляд сучасного стану дослідження проблеми прагматично-комунікативної мети перекладу, її реалізації в комунікативно-прагматичній авторській інтенції в перекладі в межах «теорії скопос» Катаріни Райс і Ханса Фермеєра; проблеми відтворення в перекладі прагматичного потенціалу оригінального тексту. Розглянуто сучасні можливості комунікаційного підходу до аналізу перекладу, започаткованого А. Нойбертом, та пов'язана з таким підходом проблема функціонально-прагматичної еквівалентності тексту оригіналу і тексту перекладу, що слугує необхідною умовою встановлення адекватності двох змістовно і функціонально ідентичних текстів, написаних різними мовами.

У дослідженні підкреслюється, що проблема прагматичної адаптації тексту оригіналу і тексту перекладу може здійснюватися як на компонентному рівні, так і на рівні тексту. Проаналізовано передумови прагматичної адаптації в контексті діалогу двох культур, доцільність і мотивованість повної чи часткової прагматичної адаптації, а також розглянуто та проілюстровано прикладами конкретні механізми такої адаптації.

Задля детального опису механізмів прагматичної адаптації визначено її головну мету, яка полягає в оцінці рівня культурної значущості того чи іншого компонента вихідного тексту і необхідності повного відтворення його прагматичного навантаження у тексті перекладу з усіма культурними смислами, символами та асоціаціями.

Автор підкреслює важливість студювання прагматичних проблем у теоретичному і прикладному перекладознавстві, оскільки це сприятиме переорієнтації сучасного перекладознавства з текстологічного на антропоцентричний підходи до аналізу процесу перекладу та його результату.

Ключові слова: прагматика, лінгвопрагматика, прагматичний потенціал тексту, комунікаційно-прагматична еквівалентність, авторська інтенція, прагматична адаптація, переклад.

The paper provides a systematic description of the pragmatic problems of translation, reflected in modern theoretical and applied studies of translation studies. An overview of the current state of research into the problem of the pragmatic-communicative purpose of translation, its implementation in the communicative-pragmatic author's intention in translation within the framework of the "Skopos Theory" of Katharina Reiss and Hans Vermeer; problems of reproducing the pragmatic potential of the original text in translation are formulated and presented. The paper considers the modern possibilities of the communication approach to translation analysis, initiated by Albrecht Neubert, and the problem of functional-pragmatic equivalence of the original text and the translation text associated with this approach, which serves as a necessary condition for establishing the adequacy of two substantively and functionally identical texts written in different languages.

The study emphasizes that the problem of pragmatic adaptation of the original and translation texts can be carried out both at the component level and at the text level. The prerequisites for pragmatic adaptation in the context of a dialogue between two cultures, the feasibility and motivation for full or partial pragmatic adaptation are analyzed, and specific mechanisms of such adaptation are considered and illustrated with examples.

For a detailed description of the mechanisms of pragmatic adaptation, its main goal is defined, which is to assess the level of cultural significance of a particular component of the source text and the need to fully reproduce its pragmatic load in the translation text with all cultural meanings, symbols, and associations.

The author emphasizes the importance of studying pragmatic problems in theoretical and applied translation studies, since this will contribute to the reorientation of modern translation studies from textual to anthropocentric approaches to the analysis of the translation process and its result.

Key words: pragmatics, linguopragmatics, pragmatic potential of the text, communicative-pragmatic equivalence, author's intention, pragmatic adaptation, translation.

Постановка проблеми. Прагматика розпочинає свій поступ як самостійна галузь науки в роботах Ч. С. Пірса і Ч. В. Морріса ще на початку ХХ ст. і стала багато в чому дотичною до семіотики, адже в основу лінгвістичної прагматики покладено семіотичну теорію мови як знакової системи, елементи якої вирізняються двосторонньою структурою, що виражається у наявності в мовних знаках плану вираження і плану змісту. Прагматичний аналіз і прагматичні дослідження в цілому досягли високого рівня популярності в 60–70-х роках ХХ століття, зокрема в роботах А. Нойберта [1], що розробив оригінальну концепцію, у межах якої виділив чотири різновиди текстів за їхнім прагматичним навантаженням і можливостями збереження прагматичного потенціалу при перекладі, що втілила функціонально-прагматичний підхід до аналізу акту перекладу в «теорії скопос» К. Райс і Х. Фермеєра, у межах якої розглядають еквівалентність як відношення між знаками і текстами, а адекватність – як відношення між культурами [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ХХ століття є добою прагматики, зокрема і в перекладознавстві: проблема прагматичної еквівалентності та її типології студіюються в наукових працях Т. Гавриліва [3] та Н. В. Гладуша [4]; загальнотеоретичний і методологічний підхід до лінгвопрагматики демонструється в дослідженнях Ф. С. Бацевича [5; 6] та І. Г. Козубської [7]; дидактичний ракурс у контексті навчання перекладу – у роботі М. І. Караневич [8] Проте потребує уточнення спектр прагматичних проблем перекладацької діяльності, від розв'язання яких залежить якість та адекватність перекладу.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення та систематизація прагматичних проблем перекладу в їхньому взаємозв'язку та рівня інтерпретації; студіювання питання впливу прагматичного чинника на адекватність перекладу.

Матеріалом дослідження слугували наукові розвідки різних років видання з прагмалінгвістики та прагматичних проблем перекладу, у яких відбився розвиток прагматичних знань у лінгвістичному і перекладознавчому вимірах, а також концептуальні інтерпретації прагматичної складової перекладу різними вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Методологічною базою дослідження виступає зіставно-інтерпретаційний метод, що застосовується для оцінювання та інтерпретації різних прагматичних концепцій у сфері лінгвістики і перекладознавства задля формування загальної картини сучасних прагматичних студій і проблем,

що розв'язуються в їхніх межах. Для всебічного аналізу актуальних для сучасної прагматики проблем і концепцій залучається описовий метод, а для ілюстрації теоретичних положень та спостережень – прийом зіставного аналізу художніх текстів, що є результатами двомовної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Прагматика пересунула фокус уваги дослідників з фонетики й синтаксису на семантику, а точніше – на акціональний опис семантики мовних одиниць, що ґрунтувався на діяльнісному підході до мови. Вочевидь, такий діяльнісний підхід до аналізу мовних явищ та одиниць у ХХ ст. не був чимось абсолютно новим, адже подібне трактування мови як результату роботи «духу народу» було вперше сформульовано в працях німецького лінгвіста В. фон Гумбольдта ще на початку ХІХ ст., а пізніше «реанімовано» і розвинуто в наукових працях його послідовників – представників нового в лінгвістиці напрямку, що отримав назву «неогумбольдтіанство».

Такий поворот до лінгвопрагматики ознаменував вивчення мови в дії, у функціональному аспекті, у розмаїтті її соціально-функціональних варіантів. Увага науковців перемістилася з абстрактного мовця на конкретного учасника комунікативного акту, що діяв в умовах конкретної комунікативної ситуації, змінював комунікативно-прагматичний простір відповідно до умов спілкування.

У межах лінгвопрагматики зароджується прагматика тексту, що інтерпретує текст не лише як цілісну структуру, що складається з мовних одиниць різних рівнів і різних смислів, а мовний композит, що покликаний вплинути на комуніканта емоційно, спонукати до певних дій, викликати конкретну рефлексію і, загалом, маніпулювати свідомістю. Оскільки переклад є трансформацією тексту однією мовою у текст іншою мовою, то прагматичні проблеми мають місце і в перекладознавстві. Як наслідок, у перекладознавстві формується новий напрям – прагматика перекладу (прагматичне перекладознавство), у межах якого переклад розглядається як своєрідний вербальний стимул, що здійснює на реципієнтів такий самий вплив, що і текст оригіналу, тобто викликає ті самі емоції і рефлексію, що й оригінал. Звідси виникає ідея функціонального ототожнення тексту оригіналу і тексту перекладу, що є однією з вимог адекватного перекладу. У свою чергу, досягти такого повного функціонального ототожнення двох текстів, написаних різними мовами, можливо лише з урахуванням прагматичного вмісту тексту оригіналу і його повної передачі в тексті перекладу, що і буде найвищим проявом адекватності (не еквівалентності!) перекладу.

Прагматичні знання фіксують і виокремлюють з тексту елементи, що мають національно-культурне маркування і є втіленням міжкультурної взаємодії. Прагматика є важливою для процесу перекладу на обох етапах його здійснення: 1) на етапі сприйняття та опрацювання тексту оригіналу перекладачем, завданням якого на цьому етапі є усвідомлення своєрідності оригіналу, фіксація культурно маркованих елементів змісту і форми та їхня інтерпретація, декодування задля вирішення завдання подальшого перекладу; 2) на етапі перевираження тексту оригіналу засобами мови перекладу перекладач прагне збереження прагматичного наповнення вихідного тексту в тексті перекладу шляхом прагматичного маніпулювання, прагматичної адаптації. Результатом такої прагматичної адаптації на різних рівнях текстової структури є компоненти мовою перекладу, що сприймаються реципієнтом як повні функціональні аналоги вихідних компонентів: англ. *«I am afraid something has been spilt there. «Yes, madam», replied the old housekeeper in a low voice, «blood has been spilt on that spot»* [9]. – укр. *«Що то там? – з огидою запитала вона. – Тут хтось розлив джем чи фарбу? – О ні, пані, – перелякано прошепотіла економка. – Тут було пролите кров!»* (О. Вайлд «Кентервільський привид») [10, с. 1]; культурно марковану франкомовну одиницю в англійському виразі, яка має статус соціальної реалії, *madam* адаптовано перекладачем до норм українських найменувань людини за соціальним рангом (укр. *пані*) і, відповідно, до норм українського етикету (офіційних звертань до людини, що перебуває на більш високому щаблі соціальної ієрархії, ніж мовець), а *housekeeper* – до прийнятих в українській культурі та мові норм щодо найменувань людини за родом професійної діяльності (укр. *економка*).

Описаний вище механізм прагматичної адаптації соціально-культурних реалій застосовується не лише на рівні тексту, а є ефективним і на рівні заголовку (назви) художнього тексту, адже функція заголовку навіть у художній літературі, на наш погляд, є дещо рекламною; його завдання – максимально привернути увагу читача, спровокувати у нього інтерес і «підштовхнути» до дії – прочитання художнього тексту. Саме з причини свого дієвого, спонукального до дії статусу заголовку твору художньої літератури виконує прагматичну функцію і при перекладі може бути підданий прагматичній адаптації, яка в такому випадку буде виступати гарантом адекватності перекладу заголовку і коректного обрання стратегій і тактик перекладу всього

художнього тексту. В історії світового художнього перекладу маємо приклади застосування прийому прагматичної адаптації заголовків / назв літературно-художніх творів, зокрема: назва відомого роману Гюстава Флобера «*Madame Bovary*» (початкова назва «*Madame Bovary. Moeurs de Province*»; 1857) має кілька варіацій перекладу українською мовою, і всі вони є результатом прагматичної адаптації: «Пані Боварі: Побут провінції» (переклад Миколи Лукаша, 1955); «Пані Боварі; Проста душа» (переклад Миколи Лукаша і Михайла Гайдая, 2005) і просто «Пані Боварі» (переклад Юрія Максимейка, 2018). Як бачимо, перекладачі зважилися на прагматичну адаптацію назви роману Г. Флобера і не застосували прийоми транскодування (транскрипцію / транслітерацію) першого культурно і соціально маркованого компонента назви.

Прагматичної адаптації зазнала і назва роману J. D. Salinger «*The Catcher in the Rye*», адже перший переклад цієї назви українською мовою «Над прірвою у житті» був аналогом російського перекладу назви, що підкреслювала наявність непереборних перешкод, «прірви» між двома світами, а читач мав вже здогадатися самотійно, що то за полярні світи. І лише а 2010 році було опубліковано роман Дж. Д. Селінджера під еквівалентною назвою «Ловець у житті», що повністю передає в сублімованій формі авторську інтенцію, закладену в оригінальному творі.

Поняття прагматичної адаптації дотичне до поняття прагматичної еквівалентності в перекладознавстві; обидва поняття є складовими однієї проблеми – проблеми функціонального ототожнення і комунікативної рівноцінності вихідного тексту і тексту перекладу. Прагматична адаптація застосовується під час перекладу текстів різних стилів, жанрів і навіть форм (форматів), «має наблизити дві культури, зокрема оцінити ступінь значущості кожного окремого культурного елементу мови оригіналу з точки зору його функції у ... конкретній комунікативній ситуації, вплив його асоціативного шлейфу на комунікативний ефект, а отже, те, як і якою мірою необхідно або бажано відтворювати його в тексті перекладу» [11, с. 96]. Дійсно, головною метою прагматичної адаптації є оцінка комунікативної цінності того чи іншого культурно маркованого компонента тексту і наближення його асоціативно до культурного фону і культурного «background» мови перекладу, нейтралізуювши тим самим його «чужорідність» («не-свійскість») і культурну віддаленість.

Прагматична адаптація часто використовується для перекладу соціально-культурних реалій

лій, що є традиційними етикетними зверненнями до людей з аристократичних кіл чи представників якоїсь професійної спільноти. Так, англ. *«The ghost glared at her in fury, and began at once to make preparations for turning himself into a large black dog, an accomplishment for which he was justly renowned, and to which the family doctor always attributed the permanent idiocy of Lord Canterville's uncle, the Hon. Thomas Horton»* («The Canterville Ghost» [9]) перекладено українською *«Привид люто зиркнув на неї і вже хотів обернутись на великого чорного собаку вміння, яким він славився по праву і яке, на думку домашнього лікаря, було причиною невиліковного ідіотизму дядька лорда Кентервіля, вельмишановного Томаса Хортон»* (переклад Д. О. Радієнко) [12, с. 16] / *«Такі слова страшенно обурили привида і він почав мерцію обертатися чорним собакою – адже це вміння було його тюзом у рукаві. Саме воно, на думку домашнього лікаря Кентервілів, геть знесло дах дядькові лорда – Томасові Хортону»* (переклад без зазначення прізвища перекладача на електронному ресурсі «Бібліотека української літератури. УкрЛіб» [10]; перекладач вдався до прагматичної адаптації англ. *the Hon. Thomas Horton* – укр. *Томас Хортон*, вилучивши традиційне скорочене письмове звернення до поважної людини, що має високий соціальний статус, адже українському читачеві таке звернення буде не зрозумілим, проте, як бачимо, тут можливим адекватним є і переклад за допомогою прагматичного адаптованого культурного аналога в українській мові англ. *the Hon. Thomas Horton* – укр. *вельмишановний Томас Хортон*. Адаптаційні заміни фіксуємо і в перекладі інших номінацій поважних осіб та назв посад в англійській суспільній ієрархії: *«We have not cared to live in the place ourselves,» said Lord Canterville, «since my grandaunt, the Dowager Duchess of Bolton, was frightened into a fit, from which she never really recovered, by two skeleton hands being placed on her shoulders as she was dressing for dinner, and I feel bound to tell you, Mr. Otis, that the ghost has been seen by several living members of my family, as well as by the rector of the parish, the Rev. Augustus Dampier, who is a Fellow of King's College, Cambridge»* [9]. – «– Наша родина не жила в цьому замку, – сказав лорд Кентервіль, – відтоді, як моя двоюрідна бабуся, удова-герцогиня Болтонська, зазнала тяжкого потрясіння, від якого так і не отямилась довіку. Вона перевдягалася до вечери, і раптом на плечі їй лягли руки скелета, До того ж мушу вам сказати, шановний містере Отіс, що привида бачили декілька членів

моєї сім'ї, живі й понині, а також наш пастор, превелебний отець Огастес Демп'єр, магістр Кембриджського коледжу» [12, с. 5].

У зв'язку з необхідністю прагматичної адаптації культурно маркованих елементів художнього тексту, у прагмалінгвістиці та перекладознавстві постає ще одна проблема, що потребує нагального вирішення, – проблема прагматичної еквівалентності, задля досягнення якої здійснюється прагматична адаптація вихідного тексту в процесі перекладу. Поняття «прагматична еквівалентність» тісно пов'язане з іншим поняттям перекладознавства – «функціональна еквівалентність», яку першим визначив німецький перекладознавець Герт Єгер. Зазначені поняття співвідносяться в кількісному вимірі, як частина і ціле, адже функціональна еквівалентність може реалізовуватися на двох рівнях: лексико-граматичному і прагматично-комунікативному. Реалізацію функціональної еквівалентності на прагматично-комунікативному рівні можна інтерпретувати як прагматичну еквівалентність. Умови, за яких встановлюється факт прагматично-комунікативної еквівалентності, мають бути чітко визначені. Переклад є еквівалентним в прагматично-комунікативному вимірі, якщо: 1) текст перекладу справляє на реципієнта такий самий комунікативний вплив, що і текст оригіналу і викликає аналогічну дієво-процесуальну рефлексію; 2) комунікативний ефект відповідає інтенції автора тексту оригіналу; 3) реакції реципієнта перекладу і реципієнта оригіналу абсолютно тотожні; 4) текст перекладу потенційно може бути порівняний з текстом оригіналу і зіставлений з відповідною комунікативною ситуацією, що описується в оригіналі.

Питання встановлення між двома різномовними текстами прагматично-комунікативної еквівалентності є складним і багатовимірним, оскільки має не лише об'єктивні, а й суб'єктивні напашарування і перепони, а тому потребує експериментальних дій щодо аналізу та оцінювання рефлексій реципієнтів на текст оригіналу і текст перекладу, опису комунікативної ситуації та встановлення факту адекватної передачі авторської інтенції у тексті перекладу цільовій аудиторії реципієнтів.

Висновки. Отже, прагматика, зокрема і прагмалінгвістика, переживають у сучасному світі період найбільшого розвитку теоретичних ідей, концепцій та аналізу розмаїтих прикладних реалізацій у перекладацькій діяльності. Прагматичні проблеми перекладу в межах сучасної наукової парадигми є складними і багатограними, тому розглядаються в кількох вимірах: 1) проблема

прагматично-комунікативної мети перекладу, її реалізація в комунікативно-прагматичній авторській інтенції і особливості втілення в тексті перекладу; 2) проблема прагматичного потенціалу вихідного тексту і повнота його відтворення в тексті перекладу; 3) проблема функціонально-прагматичної еквівалентності тексту оригіналу і тексту перекладу, умови та параметри її встановлення і фіксації; 4) проблема прагматич-

ної адаптації соціально і культурно маркованих компонентів тексту оригіналу в перекладі, соціально-культурної адаптації цілого тексту в процесі перекладу і межі доцільності таких адаптивних перетворень.

Усі зазначені проблеми прагматичного підходу до перекладу і перекладацької діяльності в цілому є, на наш погляд, перспективними і потребують цілеспрямованого і прискіпливого студіювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Neubert A. Text and translation. Leipzig, 1985. 168 pp. URL: <https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/target.2.1.10sch>
2. Reiss K. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie / K. Reiss, H. Vermeer. Tübingen, 1991.
3. Гаврилів Т. Текст між культурами. Перекладознавчі студії. Київ : Критика, 2005. 200 с.
4. Гладуш Н.Ф. Прагматика перекладу : навч. посібник. Київ : Вид центр КНЛУ, 2007. 104 с.
5. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55505.
6. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
7. Козубська І.Г. Лінгвопрагматичні параметри мовленнєвого жанру «монографія» в англійській мові (на матеріалі текстів з інформаційних технологій) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2018. 230 с.
8. Караневич М.І. Прагматика перекладу художньої літератури: навчальний посібник для студентів спеціальності «Переклад». Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 161 с.
9. Wilde O. The Canterville Ghost. John W. Luce and Company, Boston and London, 1906. 43 p. URL: https://www.samolit.com/read_html/4870/?from_epub
10. Вайлд О. Кентервільський привид. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4137>
11. Шахновська І.І., Кондратьєва О.В. Прагматична адаптація під час перекладу англійських анімаційних фільмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2019. № 40. Том 3. С. 96-99. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v40/part_3/24.pdf
12. Вайлд О. Кентервільський привид. Пер. з англ. Д. О. Радієнко. Харків : Фоліо, 2019. 188 с.